

GESCHIEDENIS

GROEP **7** WERKBOEK

GESCHIEDENIS

GROEP 7 WERKBOEK

Eindredacteur: Annemarie Können

Leerlijnauteur: Yolande Potjer, APS

Auteurs: Michal Janssen, Sacha van der Veen-van Zijp

Inhoudelijk corrector: Joke Noordstrand

Beeldauteur: Charlotte van Regenmortel

Werkkamer en verhalen van Argus Clou

Beeldauteur: Charlotte van Regenmortel

Adviseur schrijfstijl: Jan Paul Schutten

Inhoud

thema 1 – Boze Bataven en knappe keizers

	les 1	Geheim in de emmer	4
	les 2	Germaanse volken	6
	les 3	Germaanse dieven?	10, 18
	les 4	De Bataafse opstand	12
	les 5	Kijkplaat	16, 20

thema 2 – Grote koningen, kleine koningen

	les 1	Frankische koningen	22
	les 2	Karel de Grote	24
	les 3	Held of vijand?	28, 36
	les 4	Het Bourgondische Rijk	30
	les 5	Kijkplaat	34, 38

thema 3 – Opstand en een nieuw land

	les 1	Willem van Oranje	40
	les 2	De Opstand	42
	les 3	De Zilvervloot	46, 54
	les 4	Vrede na 80 jaar	48
	les 5	Kijkplaat	52, 56

thema 4 – Rijke regenten, arme burgers

	les 1	Machtige families	58
	les 2	Armoede	60
	les 3	De vuurdraak!	64, 72
	les 4	Groot-Nederland	66
	les 5	Kijkplaat	70, 74

thema 5 – Hevige strijd en koude oorlog

	les 1	Oorlog in Europa	76
	les 2	Tweede Wereldoorlog	78
	les 3	Spionnen!	82, 90
	les 4	Een verenigd Europa	84
	les 5	Kijkplaat	88, 92

les 1 – Geheim in de emmer

1

Een rijk man

1a Omcirkel de goede antwoorden.

In de ijzertijd waren er **meer** / **minder** mensen boer dan eerst.

Een boer in de ijzertijd verbouwde voedsel voor **een gezin** / **meer gezinnen**.

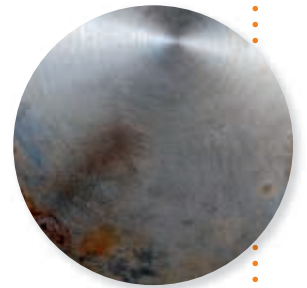
In de ijzertijd waren er **meer** / **minder** verschillende beroepen dan eerst.

1b Waren de voorwerpen in de ijzertijd van brons of van ijzer gemaakt? Kruis de goede antwoorden aan.

	brons	ijzer
armband	☐	☐
wijnenmer	☐	☐
ploeg	☐	☐
ring	☐	☐
speer	☐	☐

brons

ijzer

2

Gevaarlijke wegen

Hoe maak je van ijzererts ijzer?
Trek lijnen.

stap 1

stap 2

stap 3

stap 4

Ijzererts wordt vervoerd over een veenweg.

Een klomp ijzererts is opgegraven.

Het ijzer wordt gesmeden.

In de oven wordt ijzererts verhit, waardoor er vloeibaar ijzer ontstaat.

3

Een dorp in de ijzertijd

3a Dit is een plattegrond van een dorp in de ijzertijd. Vul aan.

Er staan drie

Die boerderijen hebben een dak.

Buiten loopt rond:

en Je ziet ook

die spelen. Je ziet een om koken

in te bakken.

3b De mensen in het dorp konden helemaal voor zichzelf zorgen. Wat aten zij?
Schrijf drie dingen op.

1

2

3

4

Ruilhandel

4a Waarom was zout belangrijk? Schrijf twee redenen op.

1

2

4b Waarmee zou de koning van Oss zijn bronzen emmer hebben betaald, denk je?

.....

les 2 – Germaanse volken

1

Germanen

1a Wat is waar over de Germanen? Kruis de goede antwoorden aan.

- ☐ De Germanen verhuisden naar Scandinavië.
- ☐ De Germanen kwamen uit Scandinavië.
- ☐ De Germanen leefden verspreid over Noord-Europa.
- ☐ De Germanen vormden samen een hechte stam.

1b Vul aan.

De Germanen kwamen hier door dat wil zeggen
..... van het ene land naar het andere.

2

Verschillende stammen

2a Omcirkel de goede antwoorden.

De **Chauken** / **Cananefaten** woonden aan de Noordzeekust.

De **Frisii** / **Tubanten** woonden in Twente.

De Eburonen woonden in het **noorden** / **zuiden** van ons land.

De **Bataven** / **Friezen** woonden in Utrecht.

2b Bekijk het kaartje. Welk Germaans volk woonde er in jouw streek?

.....
.....

3

Waar leefden ze van?

Wie zegt wat? Trek lijnen.

Chauk

Tubant

Bataaf

Gananefaat

Fries

Ik ben visser.

Ik ben landbouwer.

Ik heb koeien
en ik ben handelaar.

Ik ben schaapherder.

Ik fok paarden.

4

Een Germaans dorpje

4a Je ziet hier een Germaans dorp. Schrijf twee dingen op waaraan je dat kunt zien.

1

2

4b Hoe maakten de Germanen de grond vruchtbaar? Vul aan.

Eerst

Daarna

les 2 – Germaanse volken

5

Germaanse regels en vrije tijd

5a De Germanen hadden wetten en regels. Hoe werden de wetten overgedragen?

.....

5b Wat deden de Germanen tijdens seizoensfeesten? Schrijf drie dingen op.

.....

.....

5c De Germanen kenden geen schrift. Hoe komt het dat we dan toch dingen over hen weten?

.....

.....

6

Germaanse kinderen

6a Schrijf één taak en twee spellen van Germaanse kinderen op.

Taak:

Spellen:

6b Op welk spel van nu lijkt het spel met de bikkels?

.....

7

Strijd

7a Omcirkel de goede antwoorden.

Er waren vaak **kleine** / **grote** oorlogen tussen Germaanse stammen.

Germaanse strijders waren **voorzichtig** / **roekeloos**.

Germaanse stammen vormden **regelmatig** / **heel soms** een groot leger om samen te vechten tegen een andere vijand.

7b Wat past bij een Germaan? Kruis de goede antwoorden aan.

- ☐ oneerlijk
- ☐ roekeloos
- ☐ dapper
- ☐ lui

8

Zelf maken en ruilen

8a Waarom dreven Germanen handel? Kruis het goede antwoord aan.

- ☐ Zo konden ze veel geld verdienen.
- ☐ Ze hadden spullen nodig die niet in de buurt te verkrijgen waren.
- ☐ Ze maakten te veel spullen voor zichzelf.

8b Waartegen kan deze Germaan het aardewerk ruilen?
Schrijf drie dingen op.

1000

1500

1600

1700

1800

1900

1950

NU

les 3 – Germaanse dieven?

Ayse hoort niet alles wat de mannen zeggen. Nu weet ze nog steeds niet wie de dieven zijn! Kun jij haar helpen? Los de puzzels op en je weet het!

Heb jij wel gehoord wat ik zei?

1

Lees bron A, B en D. Bekijk bron C. Wat hoort bij de Romeinse soldaat en wat bij de Germaanse strijder? Kruis de goede antwoorden aan. Volg daarna de pijl en schrijf de aangekruiste letters in de oplossing bij 1 en 2.

A

B

C

D

zwaard
salaris
knuppel
Julius Caesar was zijn legerleider
vochten tegen elkaar
lans
schild
kregen een training

Romeinse soldaat

Germaanse strijder

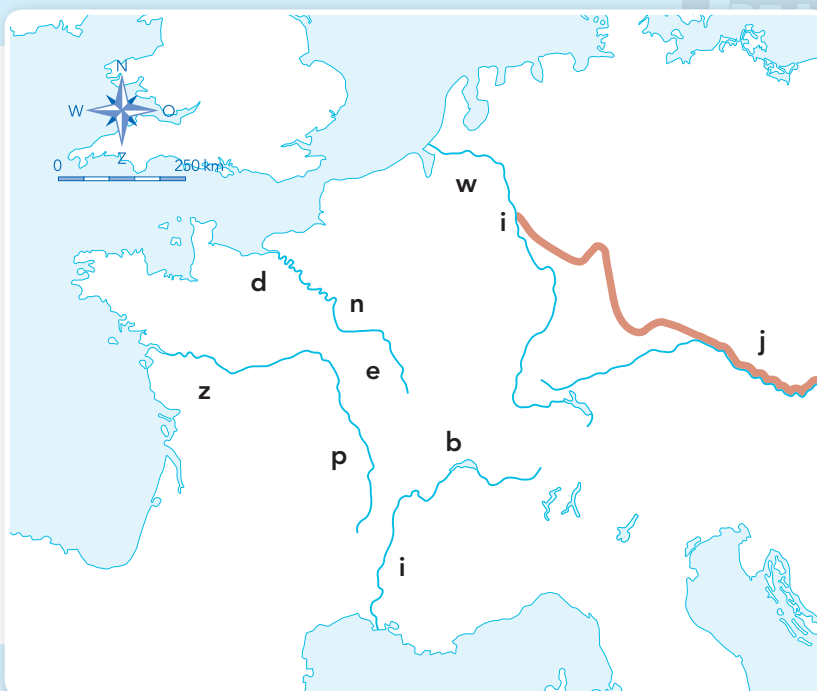
☐ G
☐ e
☐ o
☐ r
☐ i
☐ m
☐ a
☐ a

☐ m
☐ p
☐ a
☐ e
☐ t
☐ s
☐ n
☐ i

2

Bekijk bron F. Kleur het gebied dat Julius Caesar veroverde. Maak een woord met de letters langs de rivier die de grens vormt. Schrijf dat woord in de oplossing bij 3.

F

3

E

G

Lees bron E en G. Welk woord past op de plek van het cijfer? Schrijf het woord in de puzzel. De letters in de blauwe en gele vakken vormen twee woorden. Schrijf die woorden bij 4 en 5 in de oplossing.

De strijd die Julius Caesar voerde, heet de Gallische **1**.

Het plan waarmee Caesar veel gebieden veroverde, heet de verdeel-en-heers **2**.

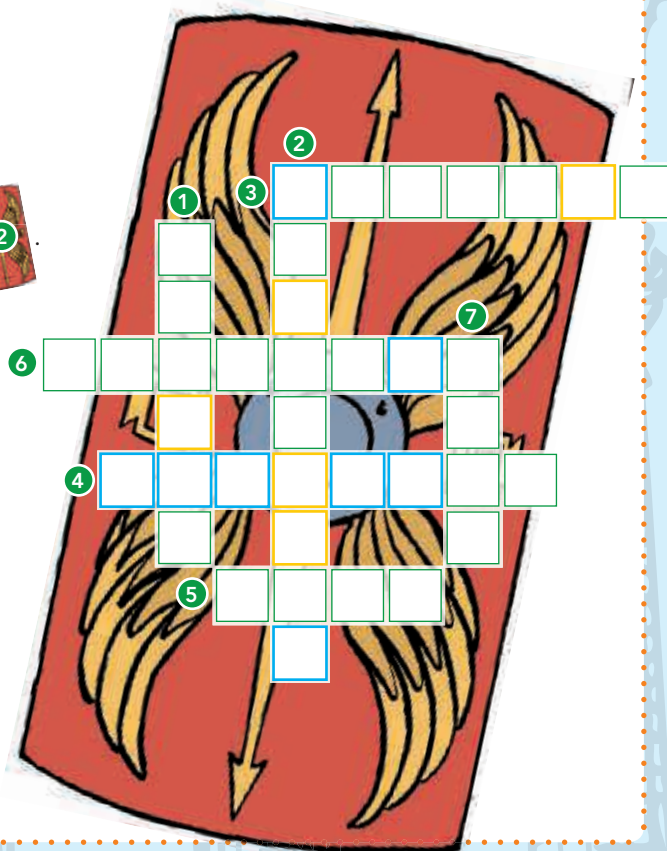
Door die strategie vertrouwden de **3** elkaar niet meer.

De meeste Germanen waren bang voor de **4**.

Het Romeinse leger veroverde een gebied tot aan de rivier de **5**.

De **6** in het noorden vochten moedig tegen de Romeinen.

De Romeinen kwamen de Rijn **7** over!

Oplossing

Ha, ha. Terwijl zij met elkaar de strijd aangaan, pikt ons **4**
5 mooi hun dorpen en land in.

Goed vermoed, je ziet eruit als een echte **1** Ze denken vast dat een andere **2** hun vee steelt. Ze weten niet dat **3** de dieven zijn.

les 4 – De Bataafse opstand

1

Bataven

1a Waarom waren de Bataven belangrijk?

.....

1b Vul aan.

De Bataven kwamen ongeveer jaar voor de jaartelling naar ons land.

Van ieder gezin zaten er wel één of twee zoons in het

Romeinse leger.

2

Germanen worden Romeinser

2a Waar stonden de Romeinse forten?

2b De Germanen gingen romaniseren. Schrijf drie voorbeelden op.

.....

.....

.....

2c Lees de kop hiernaast. Wat wordt hiermee bedoeld?

.....

Geef een voorbeeld.

.....

.....

Nederlanders amerikaniseren!

3

Hoe werkten ze samen?

3a Waarmee betaalden de stammen belastingen aan de Romeinen?
Schrijf twee voorbeelden op.

.....

3b De Germanen maakten niet meer zoveel ruzie sinds de komst van de Romeinen.
Waarom niet? Kruis het goede antwoord aan.

- ☐ De Germanen vochten nu samen tegen de Romeinen.
- ☐ De Romeinen maakten snel een eind aan de ruzies.
- ☐ De Germanen waren nu te druk met het aanleggen van verharde wegen.

4

Germanen in het Romeinse leger

4a Omcirkel de goede antwoorden.

Bataven werden **vrijwillig** / **verplicht** Romeins soldaat.

Na vijftientwintig jaar in het leger kreeg je **Romeins** / **Bataafs** burgerrecht.

Er zaten meer **Romeinen** / **niet-Romeinen** dan **Romeinen** / **niet-Romeinen**
in het Romeinse leger.

4b Hoe vermengden de Romeinse en Germaanse volkeren zich? Leg uit.

.....

.....

4c Stel je voor: jij bent Bataaf. Zou jij in het Romeinse leger gaan?
Waarom wel of waarom niet?

.....

.....

.....

les 4 – De Bataafse opstand

5

Mopperende Germanen

Waarom wilden de Bataven hun zoons niet meer naar het Romeinse leger sturen?
Kruis de goede antwoorden aan.

- ☐ Omdat het ineens onder dwang gebeurde.
- ☐ Omdat ze te weinig betaald kregen.
- ☐ Omdat ze als slaven behandeld werden.
- ☐ Omdat andere volken voorgetrokken werden.

6

Een boze Bataaf

6a Zet de zinnen in de goede volgorde. Zet de nummers 1 tot en met 5 ervoor.

- ☐ Julius wacht jaren op zijn kans om wraak te nemen.
- ☐ Julius en zijn broer gaan in het Romeinse leger.
- ☐ Julius wordt geboren als zoon van een Bataafse koning.
- ☐ Julius roept op tot een opstand.
- ☐ Julius en zijn broer worden beschuldigd van opstandigheid. Zijn broer wordt gedood.

6b De schilder Rembrandt van Rijn heeft een schilderij gemaakt van het feestmaal van Julius Civilis. Tijdens dat feestmaal riep Julius op tot een opstand. Zet een kruisje bij Julius.

Wat zou Julius gezegd hebben?

.....
.....

7

Een list

7a Wie vochten met de Bataven tegen de Romeinen? Vul aan.

de en de

7b Stel de strijd tussen de Bataven en de Romeinen eens voor als een voetbalwedstrijd! Vul de uitslag van de eerste helft aan.

De eerste helft winnen

7c De Betuwe is platgebrand. Julius is op de vlucht. Wat zou jij doen als je een Bataafse soldaat was?

.....

.....

8

Einde van de opstand

8a Omcirkel de goede antwoorden.

De **partijen onderhandelden** / **vochten door**.

Dat betekende dat er **vrede** / **oorlog** kwam. De Bataven vochten nog tweehonderd jaar in het **Romeinse** / **Germaanse** leger.

De Betuwe was het thuisland van de **Bataven** / **Romeinen**.

8b Bedenk hoe de situatie tussen de Bataven en Romeinen na de Bataafse opstand is. Leg uit.

.....

.....

.....

.....

.....

les 5 – Kijkplaat

1

IJzer en ruilhandel

1a Omcirkel de voorwerpen die van ijzer zijn gemaakt.

1b Sommige Germanen werden rijk door ruilhandel. Ze handelden met elkaar, maar ook met de Romeinen. Schrijf minstens twee producten op die een belangrijk ruilmiddel waren in de tijd van jagers en boeren.

.....

2

Germaanse stammen

2a Van welke Germaanse stammen kunnen de mensen zijn die je ziet op het bovenste deel van de kijkplaat? Schrijf er minstens twee op.

.....
.....

2b Wat vinden archeologen in het graf van een rijk persoon uit de tijd van jagers en boeren? Kruis de goede antwoorden aan.

- ☐ botten van paarden
- ☐ een ijzeren zwaard, met goud ingelegd
- ☐ veel dode mannen
- ☐ een mes

3

Op het onderste deel van de kijkplaat zie je dat de Bataven tijdens de Bataafse opstand de Romeinen aanvielen. Wat gebeurde er eerst? Wat gebeurde daarna? Zet de zinnen in de goede volgorde. Zet de nummers 1 tot en met 4 ervoor.

- ☐ Hij riep de Germanen op tot een opstand tegen de Romeinen.
- ☐ De Bataaf Julius Civilis ging in het Romeinse leger.
- ☐ Toen er een nieuwe keizer kwam in Rome, zag Julius zijn kans om wraak te nemen.
- ☐ Julius werd beschuldigd van opstandigheid en zijn broer werd gedood.

4

De Bataven en Romeinen leefden voor een deel in hetzelfde gebied. Het waren twee verschillende volkeren met ieder hun eigen gewoontes. Wat hoorde bij de Bataven en wat bij de Romeinen? Trek een lijn. De Bataven romaniseerden doordat ze gewoontes overnamen van de Romeinen. Sommige zinnen passen daarom bij de Bataven én de Romeinen.

De Rijn was de grens van hun gebied.

Hun zoons mochten als beloning echte Romeinen worden als ze in het leger vochten.

Julius Civilis

Julius Caesar

verdeel-en-heersstrategie

Ze kregen salaris en werden getraind.

dapper, maar niet zo goed georganiseerd

Ze moesten hoge belastingen betalen.

Ze betaalden met geld.

Ze hadden verharde wegen.

De Friezen en Cananefaten hielpen hen bij de opstand.

thema 1 – Boze Bataven en knappe keizers

tijd van jagers en boeren tijd van Grieken en Romeinen

Germaanse dieven?

les 3

Stel je voor: jij bent Ayse. Je wilt het mysterie van de dieven oplossen. Een van de dieven is een Romein, dat weet je zeker. Je spitst je oren!

Wat ga ik doen?

Je bedenkt wat de dieven tegen elkaar zeggen. Je vertelt aan je stamleider wat de dieven van plan zijn en waarom ze dat doen.

Dit gebruik je

- pen
- schrijfpapier

Hoe ga ik het doen?

Je werkt samen met een klasgenoot. Een van jullie is de stamleider, de ander is Ayse. Bedenk hoe je je stamleider kunt waarschuwen. De stamleider bedenkt hoe hij gaat reageren. Maar eerst ga je bronnen lezen en vragen beantwoorden, zodat je weet wat de dieven tegen elkaar zeggen!

Ik doe mijn werk

Lees bron A, B en D. Bekijk bron C. Wat is waar?

Kruis de goede antwoorden aan.

- ☐ De Romeinen noemden Frankrijk, België en het zuiden van Nederland Neerlandica.
- ☐ Het Romeinse leger was enorm groot.
- ☐ De Romeinen aten weinig.
- ☐ De Romeinse soldaten verdienden geld.
- ☐ De Romeinen werden goed getraind.
- ☐ Romeinse soldaten hadden voldoende wapens en droegen beschermende kleding.
- ☐ Germaanse stammen waren goed getraind.
- ☐ De Romeinse soldaten gaven hun eten aan de Germaanse stammen.
- ☐ Caesar zette Germaanse mannen in om met inheemse stammen te kunnen praten.

Lees bron E en G.

Wat zeggen de dieven tegen elkaar?

Vul de woorden op de goede plek in.

Kies uit: **stam** – **leger** – **Germaan** – **wij** – **Romeinse**.

*Goed vermomd, je ziet eruit als een echte
Ze denken vast dat een andere hun vee steelt.
Ze weten niet dat de dieven zijn.*

*Ha, ha. Terwijl zij met elkaar de strijd
aangaan, pikt ons
..... mooi hun dorpen en
land in.*

Je weet nu wat de dieven van plan zijn. Je weet ook dat de Romeinen succesvol zijn in hun strijd tegen het Germaanse volk.

Vertel aan je stamleider wat de dieven van plan zijn en waarom zij dat doen.

Vertel hem hoe de verdeel-en-heersstrategie werkt en waardoor de Romeinen zo succesvol zijn. De stamleider reageert en stelt vragen. Maak er een mooi toneelstukje van! Schrijf je antwoorden eventueel op een apart kladpapiertje.

Ik kijk mijn werk na

Omcirkel je antwoord. Leg uit.

Heb je de bronnen gelezen en de vragen beantwoord? **ja** / **nee**

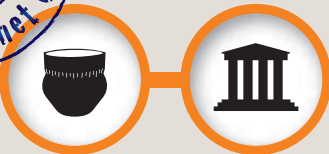
Hoe vond je het om te bedenken wat de dieven zeiden?

.....

Weet je nu waardoor de Romeinen zo succesvol waren? **ja** / **nee**

Wat vind je van de verdeel-en-heersstrategie van Julius Caesar?

.....

thema 1 – Boze Bataven en knappe keizers

Kijkplaat

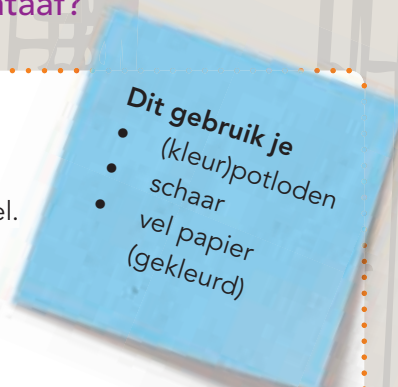
les 5

In de tijd van jagers en boeren ontdekten de mensen hoe je ijzer kon maken. En in de tijd van Grieken en Romeinen was er strijd tussen de Romenen en de Germanen. Daar ga jij nu een kwartetspel van maken. Mag ik van jou van Julius Civilis een boze Bataaf?

Wat ga ik doen?

Bekijk de kijkplaat in het lesboek. Je zoekt uit welke zinnen of woorden bij welke categorie horen. Daarna maak je met je groepje een kwartetspel. Iedere categorie is een kwartet. Tot slot speel je het spel. Hoeveel kwartetten win jij?

Hoe ga ik het doen?

Vul de woorden en zinnen in het goede rijtje in.

ijzerproductie

- 1
- 2
- 3
- 4

ruilmiddel

- 1
- 2
- 3
- 4

Germaanse stammen

- 1
- 2
- 3
- 4

Tijd van jagers en boeren

Kies uit: **ijzer** – **Bataven** – **ijzererts vervoeren over veenweg** – **glas** – **Tubanten** – **Cananefaten** – **zout** – **het ijzer smeden** – **wol** – **ijzererts verhitten in oven** – **ijzererts zoeken in moeras** – **Friezen**.

Romeinse beroepsmilitairen

- 1
- 2
- 3
- 4

Germanen werden Romeinse

- 1
- 2
- 3
- 4

Julius Civilis

- 1
- 2
- 3
- 4

Germanen en Romeinen

Kies uit: **een boze Bataaf – goed getraind – Germanen konden echte Romeinen worden – waren sterk – behaalden veel overwinningen – hij maakte carrière in het Romeinse leger – hij riep de Bataven op tot een opstand – verdienden geld – Germanen gingen in het Romeinse leger – Romeinen trouwden soms met een Germaanse vrouw – er liepen nu verharde wegen door het land – zijn broer werd vermoord door de Romeinen.**

Ik doe mijn werk

Maak het kwartetspel. Verdeel de categorieën. Ieder groepje maakt een kwartet van twee categorieën. Klaar? Speel het kwartetspel.

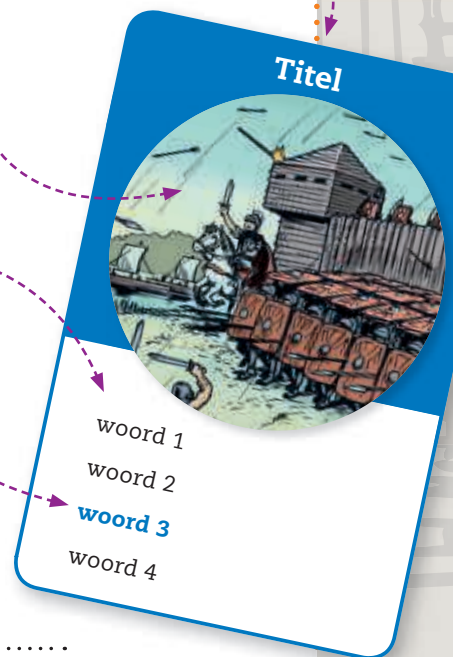
Schrijf hier de titel van de categorie.

Zoek of teken een plaatje dat past bij het gekleurde woord dat eronder staat.

Schrijf vier woorden of zinnen die bij deze categorie passen onder elkaar.

Een woord is gekleurd.

Let op: op ieder kaartje kleur je een ander woord.

Ik kijk mijn werk na

Leg uit.

Bij welke categorie had je de woorden snel gevonden?

Bij welke categorie vond je het moeilijk de woorden te vinden?

Welke categorieën heb jij gemaakt?

Vind je dat je met het spelen van een spel iets kunt leren over geschiedenis?

.....

ISBN 978 90 345 7039 0

9 789034 570390

538838-10

MALBERG